

»STATUTA VALACHORUM« OD 14. APRILA 1667.

Fedor Moačanin

Naš zaslužni izdavač izvora za povijest Vojne krajine Radoslav Lopašić nije posebno štampao prvobitni tekst '*Statuta valachorum*' od 5. 10. 1630. U vlastitom izdanju izvora uputio je na ranija izdanja tog dokumenta uz napomenu: »U bitnosti sadržani su ovi statuti i u novom izdanju statuta od 14. aprila 1667. priobćenih u ovoj zbirci.«¹ U regestu ispred teksta »novog izdanja« statuta Lopašić je napisao: »Kralj Leopold I. podieljuje Vlahom Varaždinske Krajine promjenjene štatute.« Između regista i teksta stoji naslov: Statuta Valachorum. Bilješkom uz naslov upozorio je Lopašić na način ediranja teksta: »Prvobitna redakcija statuta od 5. oktobra 1630. odtisnuta je ovdje stojećimi pismeni (garmondom) dočim je dodatak od 14. aprila 1667. tiskan tekućimi slovi (cursivom). Na koliko je kod posljednje redakcije od prvobitnog teksta što promienjeno i izpušteno, to je među zaporke stavljeno.«² O izvornoj podlozi svog izdanja zabilježio je Lopašić ovo: »Autent. prepis u sbirci Warasdiner-grenz betreffend. Vol. I. u zem. arhivu u Zagrebu, i u registraturi ratnoga ministarstva među Vindica 1679., märz, fasc. 20.«³ Na temelju Lopašićeve edicije izmijenjenih statuta gotovo je općenito prihvaćeno mišljenje u našoj i stranoj historiografiji da su 1667. i formalno sužene krajiške povlastice u Varaždinskom generalatu.⁴ Od tog mišljenja odvaja se Branko Sučević, koji veli: »Godine 1667 *pripravljena su* (potcrtao F. M.) prerađena '*Statuta Valachorum*'.«⁵ Sučević se također pozvao na Lopašićevu ediciju, ali nije objasnio zašto smatra da su statuta »pripravljena«, a ne izdana odnosno podijeljena, kao što misle ostali autori od Lopašića dalje. U vlastitim tekstovima o Vojnoj krajini nisam se dosad izravno osvrtao na »izmijenjene« statute iz 1667, ali sam u Historiji naroda Jugoslavije upozorio da nema razlike u sadržaju tih povlastica između

¹ Radoslav Lopašić, Spomenici hrvatske krajine II (MSHSM XVI), Zagreb 1885, 156. »Novo izdanje« statuta priopćeno je u istoj knjizi na str. 324—332.

² Ibid. 324, bilješka.

³ Ibid. 332, bilješka.

⁴ Usp. npr. Aleksa Ivić, Migracije Srba u Slavoniju tokom 16, 17. i 18. stolecia (SEZ XXXVI), Subotica 1926, 112; Jakob Amstadt, Die k. k. Militärgrenze 1522—1881, Würzburg 1969, 109, kao i djela drugih autora.

⁵ Branko Sučević, Razvitak »Vlaških prava« u Varaždinskom generalatu, HZ VI, Zagreb 1953, 50.

prvobitnog teksta iz 1630. i potvrde statuta iz 1717.⁶ Koristim se ovom prilikom da navedem razloge koji me navode da izdavanje izmijenjenih statuta iz 1667, kraj današnjeg poznavanja građe, stavim pod upitnik.

Na prvom mjestu moramo analizirati podlogu Lopašićeve edicije. Lopašić navodi da je statuta iz 1667. izdao na temelju autentičnog prijepisa u Zagrebu i u Beču.⁷ Ne navodi da postoje kakve razlike između jednog i drugog prijepisa. Razlike ipak postoje, no o tom ćemo govoriti kasnije.⁸ Zagrebački spis izaziva sumnje, da li zaista predstavlja autentičan prijepis povelje iz 1667.⁹

Spis počinje naslovom preko cijele stranice: »Statuta Valachorum«. Na desnoj polovici stranice je podnaslov: »In aliquibus correcta«. Ni jedno ni drugo nije moglo biti prepisano iz originala. Original, ako je postojao, morao je počinjati imenom i titulom vladara, kao što je to u prvobitnoj povelji iz 1630. i u potvrdama iz 1642, 1659. i 1717, i kao što je to normalno za povelje tog vremena.¹⁰ Ispod naslova i podnaslova slijedi na lijevoj polovici svake stranice, u uvodnom i završnom nebitnom dijelu skraćeni, prvobitni tekst statuta. Prepisivanje prvobitnog teksta završava riječima: »Datum in nostra et Sacri Imperii Civitate Ratisbona, die.«¹¹ Izostavljene su završne formule originala iz 1630, a vjerojatno i potvrda iz 1642. i 1659. Umjesto toga dodano je neposredno na riječ »die«: »14. aprilis anno recuperatae salutis 1667 etc.« Na desnoj polovici stranica nalaze se korekcije odnosno njihova objašnjenja. Izuzetak je član 9. poglavlja De rerum dominio, koji se i u prvobitnoj i izmijenjenoj verziji nalazi na lijevoj polovici stranice.¹²

Iako bečki primjerak donosi samo izmijenjenu verziju tog člana, Lopašić štampa samo prvobitnu verziju,¹³ dodajući riječ »oves« koja postoji u originalu, ali je nema ni u zagrebačkom ni u bečkom spisu. Pored korekcija i njihovih objašnjenja, ima i kasnijih komentara, pisanih drugom rukom, ali ti nisu bitni za naš problem. Posebno je zanimljivo obrazloženje korekcije člana 6. poglavlja »De Magistratibus«, koje glasi: »Necessarium quoque erit (potcrtao F. M.) tali modo hunc articulum corrigere...«¹⁴ Obrazloženje uz korekciju da će navedeni član biti potrebno na taj način ispraviti, ima jedino smisla ako se radi o konceptu odnosno prijedlogu izmjena, a ne o svršenoj stvari, tj. izdanoj povelji.

⁶ Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, 1049.

⁷ Vidi bilješku 3.

⁸ Bečki primjerak poznat mi je samo iz foto-kopija u *Arhivu Hrvatske u Zagrebu*. Spominje se i u katalogu izložbe *Ratnog arhiva* u Beču pod brojem 23 kao »Walachenprivileg (Neue Fassung) Wien, 14. April 1667, uz napomenu da je štampan kod Lopašića. Usp. Die österreichische Militärgrenze 1535—1881. Ausstellung des Oesterr. Staatsarchivs. *Kriegsarchiv*, Wien 1971, 37.

⁹ *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 1, fol. 300—321 recto.

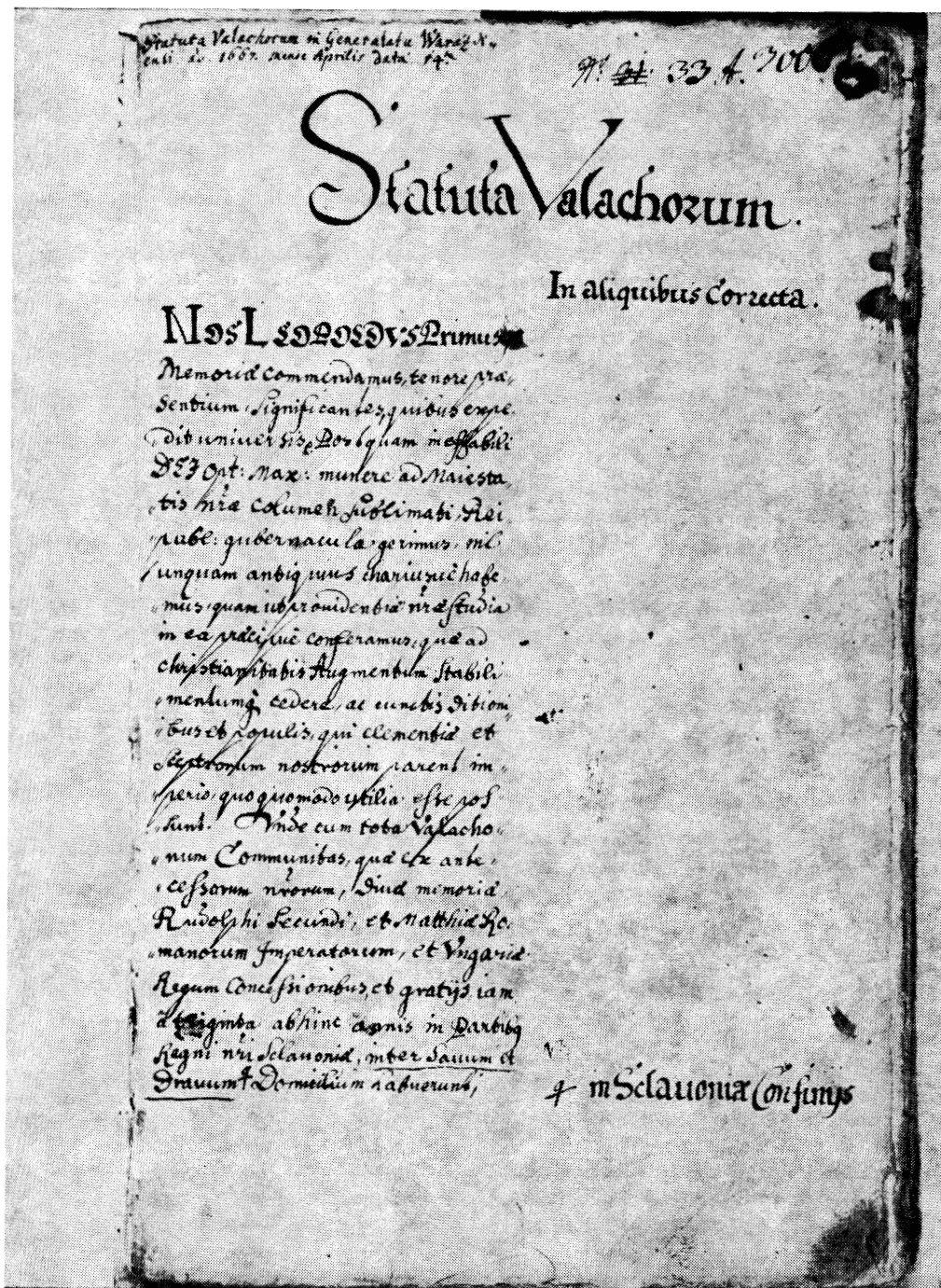
¹⁰ Usp. originale statuta u *Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu*. Podnaslov zagrebačkog spisa Lopašić je izostavio.

¹¹ Usp. *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 1, fol. 321 recto. Ratisbona je Lopašić samovoljno prepravio u *Vienae*. Usp. o. c. 332.

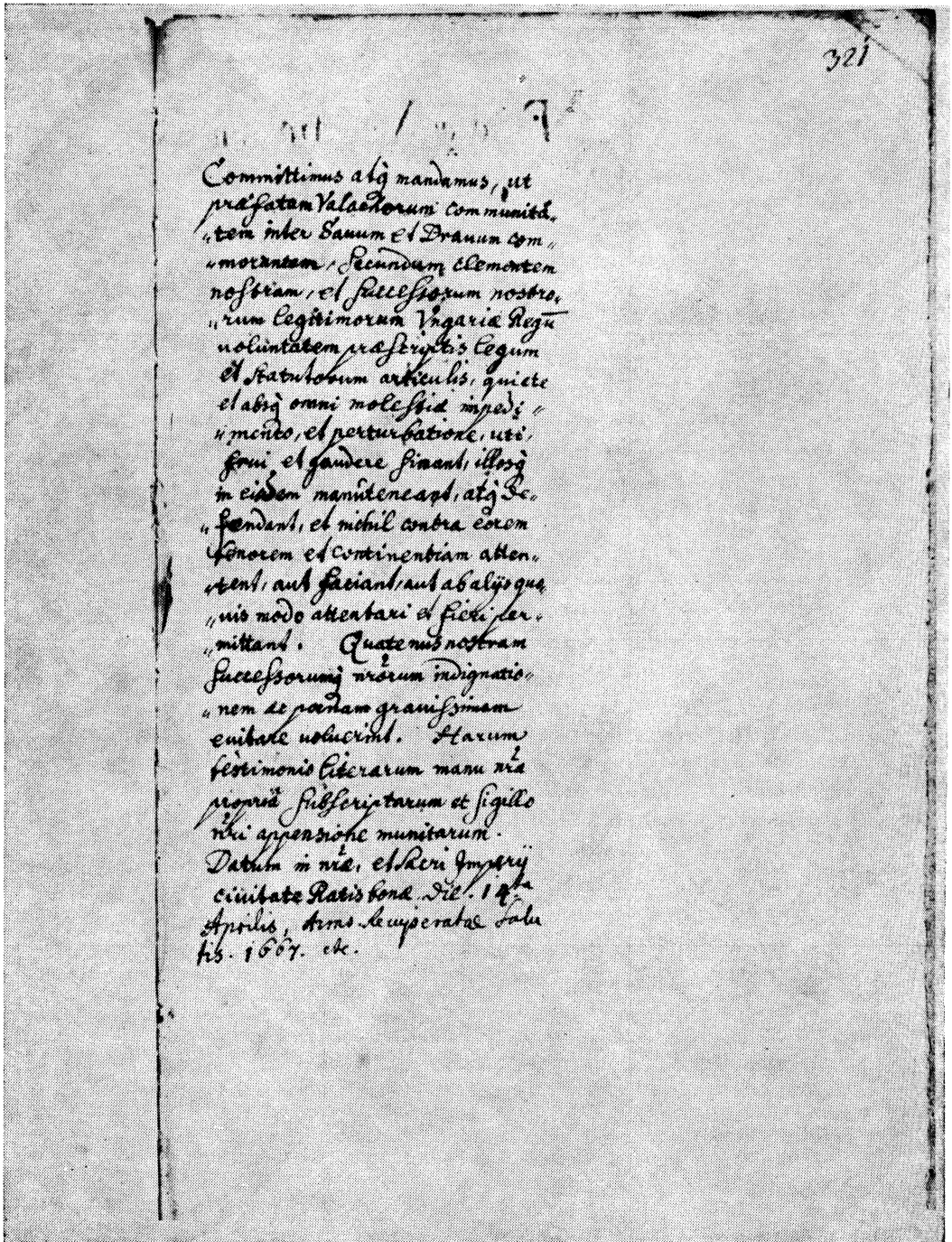
¹² *Ibid.* fol. 312 recto.

¹³ Lopašić o. c. 329.

¹⁴ *Ibid.* 326, bilješka.

Sl. 1. Početak dokumenta koji je Lopašić objavio kao Statuta Valachorum iz 1667. (Arhiv Hrvatske)

Sl. 2. Kraj dokumenta koji je Lopašić objavio kao Statuta Valachorum iz 1667. (Arhiv Hrvatske)

U zagrebačkom, kao i u bečkom primjerku, nadovezuje se neposredno na statute druga povelja koja ima sadržaj istovetan sadržaju povelje Ferdinanda II od 15. 11. 1627.¹⁵ Ta povelja u zagrebačkom primjerku nema vremenski datum, ali je u bečkom primjerku datirana istim riječima, kojima su u zagrebačkom primjerku datirani statuti. Poslije te povelje slijedi u zagrebačkom primjerku napomena, koja se očigledno odnosi i na statute i na drugu povelju. U napomeni se kaže da je nužno spomenuti u potvrdi privilegija da su (sc. vlasli), zbog bune izgubili privilegije, ali da im se carevom milošću daju nove, no neka se čuvaju i drugi put ne posrnu, jer će biti potpuno istrijebljeni.¹⁶ Predlaže se dakle stilizacija potvrde, što ima smisla samo ako se radi o prijedlogu, a ne o prijepisu već potvrđenih privilegija.

Prema tomu zagrebački spis, s izuzetkom datuma 14. 4. 1667, ima sve karakteristike koncepta odnosno prijedloga izmjena statuta,¹⁷ a ne autentične povelje, makar i u prijepisu.

U bečkom primjerku statuta unesene su sve promjene u jedinstveni tekst. Objašnjenja korekcija nema. I u njemu je kao mjesto izdanja zadržan Regensburg, ali vremenski datum nije označen. Tek druge privilegije koje se, kako smo istakli, neposredno nadovezuju na statuta (u bečkom primjerku na istoj stranici) nose oznaku da su izdane u Beču »die 14. aprilis anno recuperatae salutis 1667«. Bečki primjerak navedenih isprava sastavljen je u Grazu, što se vidi iz potpisa sekretara i registratora gradačkog Ratnog savjeta. Posrijedi je svakako prijepis, no pitanje je čega. U svakom slučaju to nije prijepis s originala. Ako je postojao original statuta iz 1667, on se nije nalazio u Grazu, nego se čuvao u manastiru Marči među krajišnicima kao i svi ostali originali krajiških privilegija.¹⁸

U prilog Lopašićevoj tezi o 1667. izdanim izmijenjenim statutima mogla bi se — prema dosad poznatom materijalu — iznijeti samo dva argumenta:

1. Datum 14. 4. 1667. u zagrebačkom primjerku, pa i u bečkom, ako pretpostavimo da datum druge isprave vrijedi i za statute s obzirom na usku povezanost tih dokumenata.

2. Godine 1679. podnio je slavonski general de Souches Leopoldu I opširnu predstavku u kojoj iznosi zloupotrebe i nasilja velikih kapetana svog generalata, te ističe da se veliki kapetani pozivaju na »Wallachische Freyheiten datirt Wien den 14. April anno 1667«. Iz djelomično navedenog sadržaja tih statuta vidi se da se radi upravo o izmijenjenim statutima.¹⁹

Datum 14. 4. 1667. mora imati nekakvo značenje u vezi sa sudbinom statuta. No, je li to datum povelje s izmijenjenim statutima? Nije li čudno da

¹⁵ *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 1, fol. 321 verso — 323. Povelja iz 1627, štampana je kod Lopašića o. c. 142.

¹⁶ Ad hac necessarium in confirmatione privilegiorum mentionem facere iudicamus... itd. *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 1, fol. 323 verso.

¹⁷ Već od 1666. u vezi s neuspjehom Osmokruovićevom bunom raspravljalo se o promjeni statuta. Usp. Ivić, o. c. 111—112.

¹⁸ Usp. *Historija naroda Jugoslavije* II, 699.

¹⁹ Predstavka generala de Souchesa, *Staatsarchiv, Kriegsarchiv*, Wien, Windica, 1679 März 20; fotokopija u *Arhivu Hrvatske*.

je taj datum u zagrebačkom primjerku neprirodno nakalemjen na prvobitni tekst statuta? Postoji svakako mogućnost da je koncept izmijenjenih statuta priređen za prihvaćanje nosio taj datum. Napokon general de Souches spominjući vlaške privilegije (statuta i povelju prvobitno izdanu 1627) kaže da su prve, tj. statuta, potvrđivane do Ferdinanda III.²⁰ To nije točno, jer je sačuvan original Leopoldove potvrde nepromijenjenih statuta iz 1659. Nije li stari general bio krivo obaviješten od onih koji su imali interesa da se prešute statuta koja je isti car ranije podijelio s prvobitnim sadržajem? Nemamo potvrde da je de Souches vidio original statuta iz 1667, a u vjerodostojnost prijepisâ koji su mu bili predočeni imamo prava sumnjati.

Postoje naime pored istaknutih i drugi, ne baš zanemarljivi, argumenti, koji opravdavaju sumnju u postojanje povelje od 14. 4. 1667.

1. Original potvrde statuta od 16. 4. 1717. ne razlikuje se u svojim odredbama od prvobitnog teksta iz 1630. Promjene su, gdje postoje, isključivo jezične ili ortografske, bez mijenjanja smisla teksta. Statuti iz 1717. bilježe i prvobitno izdanje iz 1630. i potvrde iz 1642. i 1659, ali ne spominju nekakve statute iz 1667.

2. U popisu krajiških privilegija, koje su se čuvale u škrinji u kapeli sv. Petra u Severinu, a koji je načinjen 26. 7. 1823, ne spominju se statuta iz 1667.²¹

3. U ožujku 1717. predstavnici Varaždinskog generalata, uz preporuku generala Haistera, mole cara da im izda potvrdu njihovih privilegija u obliku knjige, kao što imaju potvrđene privilegije od careva Rudolfa II, Matije, Ferdinanda II, Ferdinanda III i Leopolda I u tri posebne knjige.²² Prva je knjiga očigledno povelja Ferdinanda II u kojoj se spominju privilegiji Rudolfa II i Matije. Druga i treća knjiga privilegiji su Ferdinanda III iz 1642. odnosno Leopolda I iz 1659. Upravo se te tri povelje i spominju u statutima iz 1717, upravo one su sačuvane do danas i stvarno imaju oblik knjige. O Leopoldovim statutima iz 1667. nema ni u toj molbi ni traga.

4. U opširnom izvještaju vojvode Hildburgshausena od 7. 3. 1737, koji je obuhvatio i prošlost Varaždinskog generalata, spominju se statuta iz 1630, 1642, 1659. i 1717. O statutima iz 1667. opet nema spomena.²³

5. U Arhivu Hrvatske, u popisu akata Generalatus Varasiniensis, koji je načinjen još u 18. st., a nalazi se uvezan na početku prve knjige ove zbirke zabilježeno je pod brojem 33 A: »Copia Statutorum et Privilegiorum deren Warasd. Gränizern mit einigen darbey gemachten anmerkungen wie soliche zum Theil abzuändern und zuverbessern Sub Leopoldo *angetragen worden* (potcrtao F. M.)«. Broj 33 A oznaka je spisa, koji je Lopašić objavio kao izmijenjena statuta iz 1667. Iz toga proizlazi da je već u 18. st. postojalo mišljenje da je taj

²⁰ ...welchern Erstes biess auf gloriwürdiges angedenkens Ferdinandi 3 tii Kay. May. bestätigtet worden. Predstavka de Souchesa iz 1679, foto-kopija u *Arhivu Hrvatske*.

²¹ Usp. Dušan Kašić, Prilozi za istoriju »Statuta Valachorum«, *Spomenik SAN CVI*, Beograd 1956, 44—47.

²² Lopašić, o. c. III (MSHSM XX), Zagreb 1889, 319—321.

²³ Ibid. 359, 363.

spis kopija prvobitnog teksta statuta s primjedbama koje su bile *predložene* u Leopoldovo vrijeme radi promjene statuta, a ne kopija izmijenjenih statuta.

6. U povodu reorganizacije Varaždinskog generalata podnio je Unutrašnjo-austrijski dvorski ratni savjet Dvorskom ratnom savjetu u Beču 28. 5. 1735. svoje primjedbe na nacrt izmjene statuta.²⁴ U primjedbi na član 2. poglavlja De Magistratibus osvrće se između ostalog i na posljedice Osmokruvićeve bune nakon njezina ugušenja 1666. U dokumentu se veli da su krajiški komandanti savjetovali da se ne samo suspendiraju mjesta velikih sudaca, nego da se u toj stvari kao i na drugim mjestima promijene statuti. Prvo da je car odobrio i tako da su veliki suci ukinuti, i da nije poznato da su od tog vremena koji postojali. Krajišnici da su kasnije dobili potvrdu statuta u starom obliku (to se očigledno odnosi na statuta iz 1717. F. M.).²⁵ Prema tom dokumentu postojala su, dakle, dva prijedloga:

1. Da se faktički ne popunjavaju mjesta velikih sudaca.
2. Da se i formalno izmijene statuta.

U dokumentu se također tvrdi da je car prvi prijedlog prihvatio, dok o prihvaćanju drugog prijedloga Ratni savjet 1735. ne zna ništa, već samo navodi kasniju potvrdu statuta u staroj formi.

Činjenica je da su funkcije velikih sudaca prigrabili veliki kapetani, iako je i u »izmijenjenim« statutima iz 1667. zadržana ustanova velikih sudaca, makar i sa smanjenim kompetencijama. Prema tomu, bila statuta mijenjana ili ne, postojao je raskorak između odredaba statuta i prakse u generalatu. Stoga razloge stvarnog sužavanja krajiških povlastica moramo tražiti drugdje, a ne u »izmijenjenom« statutu iz 1667. No, to je već drugo pitanje koje ovdje ne možemo raspraviti.

Moramo također spomenuti da postoje originali privilegija, provideni carskim pečatom i potpisom, koji katkad nisu stizali do onih kojima su bili namijenjeni i koji nikad nisu stupili na snagu. To je slučaj gomirskih privilegija iz 1607, kojih je ekspedicija zaustavljena,²⁶ kao i statuta varaždinskih krajišnika iz 1732,²⁷ koja se general Cordua nije usudio publicirati u generalatu.²⁸

Iako se u pitanju autentičnosti statuta iz 1667. ne može donijeti konačni sud, prije nego se na temelju nove građe nedvojbeno utvrdi što se zapravo do-

²⁴ *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 3, fol. 174—200. Izvadak iz tog spisa štampao je Lopašić, MSHSM XVI, 322—324, i to pod godinom 1666, iako se u tom dijelu spisa govori o događajima prije i poslije 1666. sve do neposredno prije sastava spisa.

²⁵ Lopašić o. c. II, 323: ... von denen gränitz commendanten vnter anderen forderist ingerathen worden, nicht allein die ersetzung der grossrichters-stellen suspendiren, sondern auch die statuta sowohl hierinen, als in einigen andern passibus zu modalisiren, welches erstes auch von ihro kays. Mayt. auf in sachen geschehene remonstration allergnädigist also beangenembt, vnd anmit vnsers wissens die grossrichter suppressirt worden, gestalten, dass seithero einige gewesen wären, vnss nicht bekhandt, wie wohlen die gränizer nach der hand ... die confirmation deren statuten auf den alten formb wider erhalten.

²⁶ A. Ivić, Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16, 17. i 18. stolecja (*SEZ XXVIII*), Subotica 1923, 79.

²⁷ *Arhiv Hrvatske*, Generalatus Varasdiensis 5, fol. 45—57.

²⁸ Fr. Vaníček, Specialgeschichte der Militärgrenze I, Wien 1875, 222.

godilo 14. 4. 1667, čini mi se ipak da nije nevažno što su drugi statuti varaždinskog generalata ne samo do danas sačuvani u originalu, nego se ti originali na više mjesta i u drugoj građi spominju, a originala iz 1667. niti ima, niti se o njemu kao takvom u dosad poznatoj građi govori.

Da zaključimo. Zasada nema dovoljno čvrstih dokaza da su statuta iz 1667. bila stvarno na snazi, niti da su uopće postojala. Postoje naprotiv podaci iz autentičnih izvora, koji upućuju na to da ta statuta nisu niti publicirana niti su uopće postojala.²⁹ U svakom slučaju statuta iz 1667. ne bi trebalo spominjati u historiografiji bez nužne suzdržanosti prema njihovoj autentičnosti. Barem dok se ne pronade nova građa, koja bi bolje osvijetlila taj problem.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE »STATUTA VALACHORUM« VOM 14. APRIL 1667.

Aufgrund von Lopašićs Ausgabe der abgeänderten Statuta Valachorum wird fast allgemein der Meinung beigestimmt, dass 1667 die Begünstigungen der Grenzer im Generalat Varaždin auch formell eingeengt wurden. Der Autor bezweifelt das Bestehen, bzw. das Inkrafttreten der Statuten von 1667. Er weist darauf hin, dass selbst Lopašićs Dokumente nicht einwandfrei sind, und führt Quellen an, die gegen die Existenz dieser Statuten sprechen. Besonders wird hervorgehoben, dass sich die Originalbestätigung der Statuta von 1717 in ihren Bestimmungen vom ursprünglichen Text aus dem Jahre 1630 nicht unterscheidet und dass darin Statuten von 1630, 1642 und 1659 angeführt werden, jene aber von 1667 keine Erwähnung finden. Der Verfasser ist der Meinung, dass nur neues, bisher unbekanntes Material mehr Licht in dieses Problem bringen kann. Bis das nicht geschehen ist, sollten die Statuta von 1667 ohne die notwendige Zurückhaltung in bezug auf ihre Glaubwürdigkeit nicht erwähnt werden.

²⁹ Sam Ivić, koji vjeruje da je car Leopold potpisao statute iz 1667, ističe »Ustanova velikih sudija unesena je i u nove statute, ali je to ostalo samo na papiru... Ostale srpske privilegije nisu ni posle ovoga stupile na snagu, jer su se u avgustu 1668. savetovali zagrebački biskup, slavonski general i zapovednik hrvatske granice o sužavanju i restituciji tih privilegija« (SEZ XXXVI, 112—113). Ivić na žalost ne navodi odakle mu taj podatak.

Kratice

HZ	Historijski zbornik
SEZ	Srpski etnografski zbornik
MSHSM	Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

